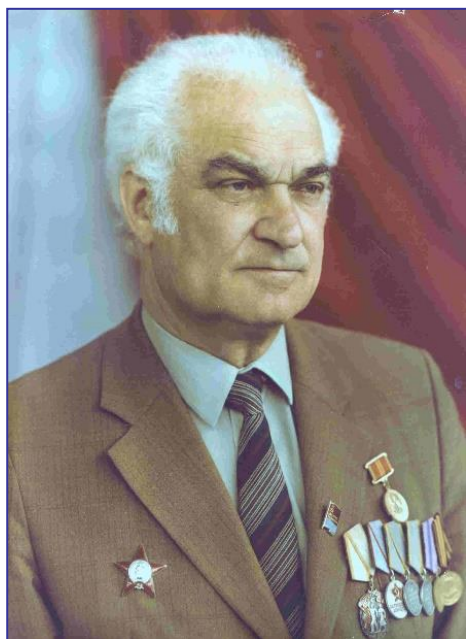

Ювілейні дати

ДО 95-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПЕРШОГО ДИРЕКТОРА ІНСТИТУТУ, ДОКТОРА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЮХИМОВИЧА НЕДАВИ

УДК 636.082:001.89(477)Недава

DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.59.01>

ТЕОРЕТИК, ПРАКТИК, ОРГАНІЗАТОР ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ У ТВАРИННИЦТВІ УКРАЇНИ

М. В. ГЛАДІЙ¹, Ю. П. ПОЛУПАН², С. І. КОВТУН²,
В. П. БОРОДАЙ³, І. С. БОРОДАЙ⁴

¹Національна академія аграрних наук України (Київ, Україна)

²Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця
НААН (Чубинське, Україна)

³Інститут агроекології і природокористування НААН (Київ,
Україна)

⁴Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
НААН (Київ, Україна)

irinaboroday@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5506-7139> – М. В. Гладій

<https://orcid.org/0000-0001-7609-2739> – Ю. П. Полупан

<https://orcid.org/0000-0002-5492-882X> – С. І. Ковтун

<https://orcid.org/0000-0002-2198-4227> – В. П. Бородай

<https://orcid.org/0000-0001-6639-9200> – І. С. Бородай

irinaboroday@ukr.net

Висвітлено основні віхи життєвого і творчого шляху відомого вченого-селекціонера у галузі тваринництва, доктора сільськогосподарських наук, професора В. Ю. Недави. Систематизовано науковий доробок ученого, узагальнено його наукові пошуки з розвитку основ розведення та селекції традиційних для України порід великої рогатої худоби минулого століття (бурої карпатської, симентальської, чорно-рябої), виведення на їх основі високопродуктивних спеціалізованих порід і типів молочного і м'ясного напрямів продуктивності, що відповідають рівню європейських стандартів. Показано внесок ученого у становлення провідних галузевих наукових центрів регіонального та республіканського масштабу – Закарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції, Київської дослідної станції тваринництва «Терезине» та Українського науково-дослідного інституту розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби (нині Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця НААН). Як перший директор інституту доклад зусиль до становлення його організаційної структури та експериментальної бази, розгортання системних наукових досліджень у галузі розведення, селекції, генетики та біотехнології сільськогосподарських тварин. Завдячуючи

© М. В. ГЛАДІЙ, Ю. П. ПОЛУПАН, С. І. КОВТУН, В. П. БОРОДАЙ, І. С. БОРОДАЙ, 2020

Розведення і генетика тварин. 2020. Вип. 59

науковим ініціативам вченого, інститут здобув особливий статус науково-методичного центру з проблем розведення та генетики тварин, розробив ефективні технології виробництва продукції тваринництва.

Ключові слова: тваринництво, велика рогата худоба, розведення, селекція, продуктивність, дослідна справа

THEORIST, PRACTITIONER, ORGANIZER OF EXPERIMENTAL WORK IN ANIMAL HUSBANDRY OF UKRAINE

M. V. Gladyy¹, Yu. P. Polupan², S. I. Kovtun², V. P. Borodai³, I. S. Borodai⁴

¹National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

²Institute of Animal Breeding and Genetics nd. a. M.V.Zubets of NAAS (Chubynske, Ukraine)

³Institute of Agroecology and Environment Management of NAAS (Kyiv, Ukraine)

⁴National Scientific Agricultural Library of NAAS (Kyiv, Ukraine)

The main milestones of life and scientific path of famous scientist-breeder in field of animal husbandry, Doctor of Agricultural science, Professor V. Yu. Nedava were covered. The scientific heritage of the scientist was systematized, the scientific research on development of the foundations of breeding and selection of traditional for Ukraine breeds of cattle of the last century (Brown Carpathian, Simmental, Black and White), creation on their basis of the specialized breeds and types dairy and beef productivity, that meet the level of European standards, was generalized. Contribution of scientist in formation leading sector scientific regional and republic centers – Transcarpathian State Agricultural Experimental Station, Kyiv Experimental Station of Animal Husbandry «Terezino» and Ukrainian Scientific Research Institute of Breeding and Artificial Insemination of Cattle (now Institute Animal Breeding and Genetics named after M.V.Zubets NAAS). As first Director of the institute made an effort to forming of its organizational structure and an experimental base, expanding of systemic scientific research in field of breeding, selection, genetics and biotechnology of agrarian farm animals. Thanks to the scientific initiatives of the scientists, the institute gained special status of scientific and methodological center on problems of breeding and genetics of farm animal, developed effective technologies for the production of livestock products.

Key word: animal husbandry, cattle, breeding, selection, productivity, experimental work

ТЕОРЕТИК, ПРАКТИК, ОРГАНІЗАТОР ОПЫТНОГО ДЕЛА В ЖИВОТНОВОДСТВЕ УКРАИНЫ

М. В. Гладий¹, Ю. П. Полупан², С. И. Ковтун², В. П. Бородай³, И. С. Бородай⁴

¹Национальная академия аграрных наук Украины (Киев, Украина)

²Институт разведения и генетики животных имени М.В.Зубца НААН (Чубинское, Украина)

³Институт агроэкологии и природопользования НААН (Киев, Украина)

⁴Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН (Киев, Украина)

Освещены основные вехи жизненного и творческого пути известного ученого-селекционера в отрасли животноводства, доктора сельскохозяйственных наук, профессора В. Ю. Недавы. Систематизировано научное наследие учёного, обобщены его научные поиски по развитию основ разведения и селекции традиционных для Украины пород крупного рогатого скота прошлого столетия (бурой карпатской, симментальской, черно-пёстрой), выведения на их основе высокопродуктивных специализированных пород и типов молочного и мясного направлений продуктивности, которые отвечают уровню европейских стандартов. Показан вклад ученого в становление ведущих отраслевых научных центров регионального и республиканского масштабов – Закарпатской государственной сельскохозяйственной опытной станции, Киевской опытной станции животноводства «Терезино» и Украинского научно-исследовательского института разведения искусственного осеменения крупного рогатого скота (сейчас Институт разведения и генетики животных имени М.В.Зубца НААН). Как первый директор института приложил усилия к становлению его организационной структуры и экспери-

ментальної бази, розширенню системних наукових досліджень в отрасли розведення, селекції, генетики і біотехнології сільськогосподарських тварин. Благодаря науковим ініціативам ученого, інститут отримав особливий статус науково-методического центру по проблемам розведення і генетики тварин, розробив ефективні технології виробництва продукції тваринництва.

Ключевые слова: **животноводство, крупный рогатый скот, разведение, селекция, продуктивность, опытное дело**

Вступ. Пошук ефективних шляхів подальшого розвитку галузі тваринництва в Україні висуває на перший план проблему виробництва екологічно безпечної продукції, зокрема харчового білка, в обсягах, достатніх для забезпечення населення та формування необхідного експортного потенціалу. Доступність продуктів харчування для пересічного громадянина є запорукою стабільності суспільства. Як показує досвід високорозвинених країн світу, вирішальні чинники інтенсифікації галузі – розроблення ефективних методів розведення і селекції сільськогосподарських тварин, проведення комплексу робіт з поліпшення їхніх господарських корисних ознак, забезпечення відповідних умов для реалізації генетичного потенціалу. Попри певні економічні важелі щодо стимулювання виробництва продукції тваринництва в Україні, стан галузі в останні десятиріччя погіршується. Це стосується, першочергово, таких сегментів, як молочне і м'ясне скотарство, що позначилися скороченням поголів'я у господарствах усіх форм власності. Це висуває на перший план вивчення історичного досвіду, накопиченого кількома поколіннями відомих учених у галузі тваринництва, актуалізацію їх найбільш перспективних наукових розробок.

Талановитим ученим-селекціонером минулого століття є доктор сільськогосподарських наук, професор Володимир Юхимович Недава (1925–2009), якому належить вагомий внесок у розробленні основ розведення традиційних для України минулого століття порід великої рогатої худоби, обґрунтуванні схем їх раціонального використання в регіональних умовах виробництва продукції тваринництва, створенні на їх материнській основі високопродуктивних спеціалізованих порід і типів молочного та м'ясного напрямів продуктивності. Учений залишив помітний слід в історії аграрної науки як організатор дослідної справи, доклав зусиль до становлення провідного галузевого науково-методичного і координаційного центру – Інституту розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця.

До цього часу творчий шлях знаного вченого, його передові наукові ініціативи та дослідницькі стратегії залишаються не розкритими. Окремі аспекти його різнопланової наукової діяльності висвітлено в наукових публікаціях В. П. Буркатом, І. С. Бородай [2, 3], Н. Л. Полупан [26].

Мета дослідження – на основі використання взаємодоповнюваних документальних джерел охарактеризувати основні періоди наукової та організаційної діяльності доктора сільськогосподарських наук, професора В. Ю. Недави, систематизувати його творчу спадщину, узагальнити найбільш вагомі наукові здобутки в галузі розведення і селекції, показати їхню результативність для розвитку українського тваринництва.

Матеріали та методи дослідження ґрунтуються на загальнонаукових принципах історичної достовірності, об'єктивності, системності, комплексності, науковості, багатфакторності та всебічності. Для відтворення основних сегментів наукової та організаційної діяльності професора В. Ю. Недави, його впливу на формування дослідницьких стратегій в тваринництві України використано загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація, типологізація), міждисциплінарні (структурно-системний) та спеціальні історичні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, періодизації, біографічний) методи. Застосовано також методи джерелознавчого, архівознавчого та термінологічного аналізу. Джерельну базу дослідження склали рукописні (архіви) та друковані документи (статистичні матеріали, наукові праці).

Результати дослідження. Володимир Юхимович Недава народився в сім'ї селянина-колгоспника 10 лютого 1925 р. в селі Чернешині Магдалинівського району на Дніпропетровщині. Закінчив 9 класів середньої школи і екстерном – Бабайківський сільськогосподарський технікум Царичанського району Дніпропетровської області. З серпня 1943 по травень 1946 року перебував у лавах радянських збройних сил, брав активну участь у визволенні Західної України, Польщі і Чехословаччини від німецько-фашистських загарбників. Демобілізувавшись у 1946 році з армії, поступив до Харківського зоотехнічного інституту, який закінчив у 1950 році з відзнакою, отримавши кваліфікацію вченого зоотехніка. По закінченні інституту до 1961 року працював на Закарпатській державній сільськогосподарській дослідній станції (с. Велика Бахта) на посадах старшого наукового співробітника, завідувача відділу тваринництва і заступника директора станції з наукової частини [26].

Варто зазначити, що Закарпатську державну сільськогосподарську дослідну станцію (ДСГДС) створено 1946 року для комплексного вирішення актуальних завдань тваринництва, механізації, економіки та організації сільськогосподарського виробництва, агротехніки основних сільськогосподарських культур за місцевих природно-економічних умов. Дослідну роботу проводили на базі 14 наукових відділів станції. Співробітниками відділу тваринництва на чолі з В. Ю. Недавою проводилася плідна робота з удосконалення найбільш поширеної в даному регіоні бурої карпатської худоби. У 1947 році проведено експедиційне обстеження її масиву, що сприяло обліку вихідного матеріалу, окресленню практичних заходів з його подальшого вдосконалення та раціонального використання. Значний вплив на подальше вдосконалення бурої карпатської породи здійснив організований 1953 року Мукачівський держплемрозплідник, реорганізований 1958 року в держплемстанцію [70].

На фермах дослідного господарства Закарпатської ДСГДС утримували 2200 голів великої рогатої худоби, у тому числі 800 корів. У господарствах, де племінна робота поєднувалася зі сталою кормовою базою, у напрямі зростання молочної продуктивності та збільшення живої маси тварин досягнуто певних успіхів. Завдячуючи науковим ініціативам В. Ю. Недави, 1973 року масив бурої худоби затверджено як буру карпатську породу у складі гірського та низинного типів. Співробітниками Закарпатської ДСГДС створено племзавод бурої карпатської худоби, закладено дві генеалогічні лінії та виведено 16 родин. За керівництва вченого розроблено перший перспективний план племінної роботи з породою. Окреслено та реалізовано низку заходів з удосконалення бурої карпатської худоби, а саме встановлено її ареал, походження, вивчено екстер'єрно-конституціональні особливості тварин, закономірності формування молочної та м'ясної продуктивності [70].

Узагальнивши матеріали власних досліджень і виробничий досвід з питань генетичного поліпшення бурої карпатської худоби, В. Ю. Недава 1957 року захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук. Учений вперше розробив і запровадив оригінальний метод екологічного підбору на прикладі розведення бурої карпатської худоби, заснований на паруванні тварин гірського і низинного походження. Попередніми дослідженнями у цих тварин були виявлені істотні екстер'єрно-конституціональні відмінності. Такий підбір сприяв помітному підвищенню адаптивних і продуктивних якостей потомства.

У 1961 році В. Ю. Недава переводять на посаду старшого наукового співробітника відділу скотарства Київської дослідної станції тваринництва «Терезине», де він майже 15 років досліджує проблеми поліпшення продуктивних і племінних якостей симентальської худоби за чистопорідного розведення і схрещування. Слід відмітити, що керівництво станцією на той час здійснювали В. М. Дзюбанов (директор) та П. І. Омельченко (заступник директора з наукової роботи). Основна діяльність дослідної станції спрямовувалася на вирішення наступних завдань: 1) вдосконалення продуктивних і племінних якостей сільськогосподарських тварин; 2) обґрунтування норм і раціонів їх годівлі; 3) пошук ефективних способів заготівлі, зберігання та підготовки кормів до згодовування, збереження повноцінності кормів і зниження витрат при зберіганні; 4) відпрацювання зоогігієнічних нормативів утримання, годівлі, вирощування й експлуатації тварин; 5) розробка питань

агротехніки вирощування кормових культур для східної частини правобережного Лісостепу і Полісся УРСР; 6) впровадження методів інтенсивного відтворення поголів'я і цілеспрямованого вирощування молодняку тощо. Згідно з наміченими завданнями у складі дослідної станції функціонувало 5 відділів (скотарства, свинарства і птахівництва, вівчарства, годівлі сільськогосподарських тварин, кормовиробництва) та 3 лабораторії (хімічна, зоогієни, біології розмноження сільськогосподарських тварин). Як регіональний науково-дослідний заклад з проблем розвитку тваринництва, станція обслуговувала господарства Київської, Житомирської та Черкаської областей. Науковці станції здійснювали методичне керівництво племінною роботою з великою рогатою худобою, свинями та вівцями в 264 колгоспах і радгоспах Таращанського, Білоцерківського, Васильківського та Тетіївського виробничих управлінь Київської області. Значною віхою було отримання племінним господарством «Терезине» статусу племінного заводу симентальської породи. При Київській дослідній станції тваринництва «Терезине» організовано Державну станцію штучного осіменіння сільськогосподарських тварин, яка, постачаючи господарствам сім'я кращих племінних плідників, надавала їм безпосередню допомогу в удосконаленні племінних і продуктивних якостей худоби [5].

Основні зусилля дослідної станції спрямовувалися на вдосконалення традиційних для зони її діяльності порід великої рогатої худоби. Завідування відділом скотарства здійснювали талановиті вчені Х. І. Класен, а з 1972 року – В. Ю. Недава. Надавалася систематична допомога державним племінним розплідникам великої рогатої худоби (Переяслав-Хмельницькому з розведення симентальської породи, Бородянському і Черняхівському – білоголової української породи, Дунаєвському – чорно-рябої породи). Зокрема, брали участь у складанні та редагуванні перспективних планів племінної роботи, проводили консультації з питань племінного вдосконалення худоби тощо [6]. В. Ю. Недавою спільно з ученими дослідної станції розроблено ефективні методи вдосконалення симентальської худоби як за внутрішньопорідної селекції, так і міжпорідного схрещування. Основні зусилля спрямовувалися на вдосконалення генеалогічної структури племінного стада, виведення нових високопродуктивних ліній у симентальській породі. На базі племінного заводу «Терезине» було створено лінії Альрума 49, КС-7, Ципера 085 КС-8, Кодекса КС-221. Зокрема, у грудні 1964 року Сільськогосподарська комісія у складі наукових співробітників і головних спеціалістів Міністерства сільського господарства і заготівель УРСР апробувала лінію Кодекса КС-221. Понад 50 його висококласних бугаїв-потомків використовувалися на станціях штучного осіменіння Київської, Вінницької, Харківської, Полтавської, Чернігівської та Черкаської областей [4].

Інтенсивне використання видатних плідників та закладення ряду цінних у племінному відношенні ліній слугувало вирішальним важелем якісного вдосконалення симентальської породи. З цією метою вченими дослідної станції розроблено ефективні методи оцінки племінної цінності тварин. Зокрема, В. Ю. Недавою для визначення племінних якостей плідників запропоновано враховувати показники оплати корму молоком у їхніх дочок. У зв'язку з широким запровадженням методів штучного осіменіння тварин вагомого значення надавали випробуванню плідників за якістю потомства. Лише 1964 року В. Ю. Недавою, Х. І. Класеном, К. С. Бірюковою було оцінено за продуктивністю дочок 23-х бугаїв симентальської породи, які використовувалися в зоні діяльності Державної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин «Терезине» [16, 20].

Важливого значення надавали зростанню жирномолочності симентальської худоби на основі ввідного схрещування з джерсейською породою. Вивчення ефективності схрещування цих порід проводили у дослідному господарстві станції, а також у чотирьох колгоспах і двох радгоспах Білоцерківського району та радгоспі Пустроварського цукрокомбінату Тетіївського району Київської області. У дослідному господарстві «Терезине» для схрещування з помісними джерсейськими бугаями з господарства «Горки Ленінські» Московської області було підібрано крупних жирномолочних корів, які не представляли заводської цінності, а

також тварин невисокої породності. Для вивчення ефективності схрещування та з'ясування закономірностей успадкування господарськи корисних ознак у помісних тварин М. А. Кравченком та В. Ю. Недавою проведено ряд дослідів [9–15, 17–19]. У 1972 році В. Ю. Недава захищає дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук, присвячену розв'язанню актуальної проблеми підвищення жирномолочності симентальської худоби, у якій на значному поголів'ї довів можливість підвищення цього показника на 0,5–0,6% методом ввідного схрещування з помісними джерсейськими бугаями невисокої кровності.

В. Ю. Недава спільно з іншими науковцями дослідної станції здійснював інтенсивні пошуки з удосконалення племінних і порідних якостей чорно-рябої худоби. На перших етапах порідного вдосконалення значної уваги надавали зростанню жирномолочності на основі схрещування з плідниками ліній та відрідь голландської та чорно-рябої естонської порід, а також уральського відріддя чорно-рябої худоби. Вивчали також ефективність схрещування місцевої чорно-рябої худоби з чистопорідними та помісними плідниками джерсейської породи [23].

Важливого значення надавали породовипробуванню та пошуку найбільш придатних для розведення в даній зоні порід і типів великої рогатої худоби. Зокрема, В. Ю. Недава та Ю. П. Стрикало порівняли за молочною продуктивністю і хімічним складом молока чистопорідних корів чорно-рябої і симентальської порід з помісними (симентальська × джерсейська) ровесницями. Встановили, що за умов задовільної годівлі та утримання найкращі показники за удоями виявляє чорно-ряба худоба. Її середній удій становив 4053 ± 139 кг, перевершуючи на 1109 кг (27,4%) чистопорідних симентальських і на 936 кг (23,9%) помісних ровесниць. Щодо вмісту жиру і білка в молоці найвищими показниками (4,13% і 3,57%) відзначалися помісні тварини, переважаючи корів чорно-рябої і симентальської порід за вмістом жиру на 0,22 і 0,18%, білка – на 0,20 і 0,09%, відповідно. Результати досліджень засвідчили, що за схрещування мінливість жирномолочності значно підвищувалася. При цьому коефіцієнт мінливості жирномолочності корів зазначених порід був дещо вищим, ніж білковомолочності [12–15].

В. Ю. Недава та Ю. П. Стрикало також дослідили міжпородні відмінності за показниками перетравності корму у чорно-рябих, симентальських і помісних (симентальська × джерсейська) корів. Встановили перевагу корів чорно-рябої породи над симентальськими ровесницями та їхніми помісями з джерсейською породою у використанні азоту і мінеральних речовин корму на утворення молока. Цей факт пояснювали вищим рівнем молочної продуктивності перших [24].

Ученими дослідної станції здійснювалися тривалі пошуки з розробки та запровадження інтенсивних технологій виробництва яловичини. В. Ю. Недава, П. Л. Погребняк, А. М. Підвальный провели спеціальний дослід з порівняння інтенсивності вагового і лінійного росту породи кіаніна та їхнього помісного потомства. Результати засвідчили, що середня жива маса бугайців усіх груп у віці 14 місяців перевищувала 400 кг, середньодобові прирости за період вирощування (від народження до 14-місячного віку) у чистопорідних сименталів та їхніх помісей першого покоління від схрещування з бугаями породи кіаніна і геррефорд виявилися практично однаковими. Однак помісям з кіаніна в окремі періоди росту був властивий певний збіг з показниками вихідних материнських порід, тоді як помісі геррефорд × симентал порівняно з чистопорідними сименталами від народження до 6 місяців характеризувалися однаковим рівнем середньодобових приростів, протягом наступного півріччя – меншим, у віці 12–14 місяців – значно більшим. Усі групи помісних тварин порівняно з вихідними материнськими породами характеризувалися більш високими показниками інтенсивності росту проміру висоти в холці в період від 3 до 6 міс. Щодо решти промірів значної різниці в показниках швидкості росту між порівнюваними групами не виявлено. За рівнем середньодобових приростів серед порівнюваних дослідних груп перше місце посіла група помісних бугайців першого покоління, одержаних від схрещування корів

чорно-рябої породи з бугаями породи кіаніна. Тому таке поєднання визнали більш перспективним, ніж поєднання із симентами [5].

У 1975 році В. Ю. Недава виконував обов'язки заступника директора з наукової роботи дослідної станції. Цього самого року його призначають директором створеного на базі Київської дослідної станції тваринництва «Терезине» та Центральної дослідної станції штучного осіменіння сільськогосподарських тварин – Українського науково-дослідного інституту розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби (нині Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця), який він очолював понад 10 років (1975–1986). Учений організував будівництво у с. Чубинське Бориспільського району лабораторного корпусу, забезпечив оснащення відділів і лабораторій сучасним обладнанням, брав безпосередню участь у розгортанні системних наукових досліджень з розведення та селекції тварин. До основних завдань наукової установи відносилось розроблення і реалізація програм великомасштабної селекції і стратегій розвитку тваринництва на основі досягнень генетики, клітинної та генної інженерії, сучасних біотехнологій, удосконалення методів оцінки племінної цінності тварин, раціональне використання бугаїв-лідерів породи, запровадження автоматизованих інформаційних систем управління селекційним процесом у тваринництві, опрацювання ефективних форм збереження і раціонального використання біорізноманіття сільськогосподарських тварин тощо [26].

Для вирішення селекційних завдань організовано відділення розведення молочної та м'ясної худоби. Для розроблення генетичних і біотехнологічних методів, їх ефективного використання в практиці розведення тварин сформовано відділення генетики і біотехнології. Кожне з відділень включало низку лабораторій і секторів, що сприяло активізації творчих пошуків його колективу. При інституті функціонував відділ відтворення сільськогосподарських тварин, ученими якого вивчалися основи біології та фізіології репродукції, ефективні методи тиражування племінних стад худоби. Для розширення масштабів науково-дослідної роботи організовано філії у Дніпропетровську, Львові та Черкасах, які згодом перетворено на потужні науково-дослідні установи [2].

Саме в цей період започатковано системні довготривалі пошуки шляхів і методів якісного перетворення вітчизняного генофонду тварин на основі комплексного використання досягнень з генетики і біотехнології, які склали теоретичну і методологічну основу для розвитку розведення і селекції сільськогосподарських тварин. Згідно з наказом Міністерства сільськогосподарства СРСР від 11 грудня 1981 року «Про заходи з прискореного виведення нових порід сільськогосподарських тварин, що відповідають промисловій технології» затверджено завдання для союзних і республіканських селекційних центрів з виведення нових високопродуктивних порід, організовано комісії для контролю виконуваної роботи. Ученими інституту розвинуто теорію породотворного процесу в скотарстві, яка ґрунтується на формулюванні нових концептуальних теоретичних і методологічних положень. ІРГТ ім. М.В.Зубця є оригінатором чотирьох молочних (українські червоно-ряба, чорно-ряба, червона і бура) та чотирьох м'ясних (українська, волинська, поліська і південна) порід великої рогатої худоби, які за своїми продуктивними ознаками відповідають рівню європейських стандартів, є постійним об'єктом селекції і репродукції відповідно до вимог внутрішнього і зовнішнього ринків, засобом імпортозаміщення продукції тваринництва. Основними розробниками та виконавцями програм породотворення є В. Ю. Недава, М. В. Зубець, В. П. Буркат, О. Ф. Хаврук, М. Я. Єфіменко, Ю. Ф. Мельник, А. П. Кругляк, В. І. Ладика, Ю. П. Полупан, Й. З. Сірацький, В. П. Лукаш, Т. С. Янко, С. С. Спека, І. В. Гузєв, Ю. В. Вдовиченко, В. Б. Блізніченко та ін.

У цей період особливий практичний інтерес ученого викликали питання використання явища гетерозису у скотарстві, зокрема при виведенні української чорно-рябої молочної худоби. Селекційний задум ученого та інших дослідників щодо поліпшення цієї породи на перших етапах спрямовувався на схрещування з представниками голландської породи, що сприяло отриманню тварин більших за живою масою (на 8–10%), жирномолочністю (на 0,1–0,2%),

з поліпшеною формою вим'я та інтенсивністю молоковіддачі порівняно з материнською породою. Проте, бажаного зростання молочної продуктивності досягти не вдалося, тому подальші наукові ініціативи вчених ґрунтувалися на використанні як основного методу зростання генетичного потенціалу чорно-рябої худоби – відтворювального схрещування з голштинською породою. У 1979 році розроблено схеми відтворювального схрещування, спрямованого на отримання тварин із часткою спадковості голштинської породи 62,5–76% для наступного розведення «у собі». Запропоновано кілька варіантів поєднань вихідних порід, що зумовлювалося наявністю різних генотипів плідників, значною різницею у рівні годівлі й утримання тварин у масштабах республіки [8].

В. Ю. Недава створив базу для розвитку генетичних основ розведення та селекції сільськогосподарських тварин на базі інституту. Його вченими розроблено теоретичні й методологічні підходи до використання імуногенетичних маркерів у практиці селекції, зокрема при створенні спеціалізованих молочних і м'ясних порід великої рогатої худоби, що дозволяло відстежувати рівень успадкування бажаних ознак вихідних порід. Опрацьовано методи контролю генетичної консолідованості і спрямованості селекційного процесу за відтворювального схрещування за комплексом поліморфних генетичних систем. Розкрито генетико-популяційні процеси, що відбуваються за міжпорідного схрещування, формування генеалогічної структури порідного генофонду за адитивним генетичним потенціалом продуктивності, застосування різних варіантів добору і підбору. Для практичних потреб тваринництва запропоновано ефективні методи контролю хромосомних аномалій. Колективом інституту вибудовано методологічні засади сучасних біотехнологій у тваринництві, що ґрунтуються на основі раціонального використання гамет і ембріонів сільськогосподарських тварин [3].

З 1986 року В. Ю. Недава – професор кафедри розведення сільськогосподарських тварин, а з 1989 року кафедри генетики Національного аграрного університету. Бере активну участь у підготовці висококваліфікованих фахівців-зооінженерів, розробленні навчально-методичних посібників. Під його науковим керівництвом виконали і успішно захистили кандидатські дисертації 12 науковців [26].

Помер доктор сільськогосподарських наук, професор В. Ю. Недава 2009 року, похований у м. Біла Церква.

Науковий доробок ученого – понад 200 наукових праць, які у більшості не втратили свого значення на сучасному етапі розвитку тваринництва. Це монографії, підручники, довідники, комплексні програми розвитку тваринництва, системи, програми та підпрограми селекції, методики, методичні рекомендації, інструкції, плани селекційно-племінної роботи, звіти про науково-дослідну роботу, державні книги племінних тварин, каталоги бугаїв-плідників, схеми селекції та ін.

Не менш вагомою є селекційна спадщина В. Ю. Недави. Він є співавтором бурої карпатської (1972), української м'ясної (1993) та української чорно-рябої молочної (1995) порід великої рогатої худоби та їх структурних формувань.

В. Ю. Недава нагороджений двома медалями «За бойові заслуги», медалями «За звільнення м. Праги», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні», «За трудову доблесть», «За доблестний труд во знаменованіе 100-летия со дня рождения В. И. Ленина», «25 років Перемоги», «50 років Збройних сил», «30 років Перемоги», орденами «Червоної Зірки» та «Знак пошани».

Висновки. Виділено три періоди наукової діяльності професора В. Ю. Недави. Упродовж першого з них (1950–1961) працював на Закарпатській ДСГДС як старший науковий співробітник, завідувач відділом тваринництва і заступник директора з наукової частини. Основні напрями наукової діяльності вченого, характерні для цього періоду – удосконалення бурої карпатської худоби. Вагомі здобутки – встановлення ареалу породи, її походження; вивчення екстер'єрно-конституціональних особливостей, закономірностей формування молочної та м'ясної продуктивності, складання першого перспективного плану племінної роботи з породою. Розроблено і запроваджено оригінальний метод екологічного підбору на прикладі

розведення бурої карпатської худоби. Другий період (1961–1975) означився його діяльністю на базі Київської дослідної станції тваринництва «Терезине» на посадах старшого наукового співробітника, завідувача відділу скотарства та заступника директора з наукової роботи. Розробив основи поліпшення продуктивних і племінних якостей симентальської та чорно-рябої худоби за чистопорідного розведення і схрещування, а також виробництва яловичини за міжпорідного схрещування. Найбільш важливі здобутки – методика оцінки племінних тварин за оплатою корму молоком, основи зростання жирномолочності симентальської худоби методом ввідного схрещування. Третій період діяльності вченого охопив 1975–1986 роки і пов'язаний з його керівництвом Українським науково-дослідним інститутом розведення і штучного осіменіння великої рогатої худоби. Ключові напрями наукової діяльності вченого – організація матеріально-технічної бази інституту, постановка системних наукових досліджень з розведення, селекції, генетики та відтворення тварин. Завдяки його цілеспрямованій діяльності створено експериментальну і племінну базу інституту, що сприяло розгортанню плідної наукової діяльності його колективу, запровадженню найбільш перспективних наукових розробок у племінні господарства. Основні здобутки – виведення високопродуктивних конкурентоспроможних спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби на основі відтворювального схрещування, сучасних досягнень генетики та біотехнології. З 1986 року перейшов на викладацьку роботу до Національного аграрного університету.

Систематизовано наукову спадщину вченого за тематичним спрямуванням на такі блоки: планування та організація племінної справи, схеми організації великомасштабної селекції у тваринництві, обґрунтування концепції розбудови спеціалізованого скотарства; запровадження інтенсивних технологій виробництва молока і яловичини, принципи теорії племінного добору та підбору тварин, вирощування, оцінка і раціональне використання плідників, основи зростання жирномолочності худоби, використання ефекту гетерозису в скотарстві та ін.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бородай, І. С. Київська дослідна станція тваринництва. До історії організації та діяльності / І. С. Бородай // Київська старовина : наук. істор.-філолог. журн. – 2009. – № 3. – С. 34–42.
2. Буркат, В. П. Історичні аспекти розвитку теорії селекції у скотарстві України : монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – Київ : Аграрна наука, 2006. – 584 с.
3. Буркат, В. П. Нариси з історії інституту : монографія / В. П. Буркат, І. С. Бородай. – Київ : Аграрна наука, 2008. – 556 с.
4. Дзюбанов, В. М. Заводська лінія бугая Кодекса / В. М. Дзюбанов, В. Ю. Недава // Тваринництво України. – 1965. – № 10. – С. 43–45.
5. Зубець, М. М. Київська дослідна станція тваринництва «Терезине»: історія, здобутки, вчені / М. М. Зубець, І. С. Бородай ; НААН, ДНСГБ ; наук. ред. чл.-кор. НААН В. А. Вергунов. – Вінниця, 2011. – 208 с. – (Історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 57).
6. Киевская опытная станция животноводства «Терезино» / В. М. Дзюбанов, Л. Д. Алексеенко, А. С. Артюх, К. А. Бахмет. – Москва : Колос, 1965. – 247 с.
7. Наука – виробництву / Закарпат. обл. від-ня тов-ва «Знання», Закарпат. обл. держ. с.-г. досл. станція. – Ужгород : Карпати, 1967. – 271 с.
8. Недава, В. Ю. Чорно-ряба худоба / В. Ю. Недава, М. Я. Єфіменко. – Київ : Урожай, 1987. – 141 с.
9. Недава, В. Е. Закономерности наследования роста и продуктивности при скрещивании симментальского скота с джерсейями / В. Е. Недава // Молочно-мясное скотоводство. – Киев : Урожай, 1967. – Вып. 10. – С. 17–27.
10. Недава, В. Е. Повышение жирномолочности крупного рогатого скота / В. Е. Недава. – Киев : Урожай, 1971. – 148 с.

11. Недава, В. Е. Повышение жирномолочности симментальского скота при чистопородном разведении в племязаводе «Терезино» / В. Е. Недава // Молочно-мясное скотоводство. – Киев : Урожай, 1967. – Вып. 8 : Вопросы повышения жирномолочности коров. – С. 41–44.
12. Недава, В. Е. Состав молока коров симментальской породы и их помесей с джерсейскими быками / В. Е. Недава // Молочно-мясное скотоводство. – Киев : Урожай, 1966. – Вып. 4 : Вопросы повышения удоев и качества молока. – С. 23–25.
13. Недава, В. Ю. Вплив поєднання батьків на жирномолочність потомства / В. Ю. Недава // Вісник сільськогосподарської науки. – 1971. – № 5. – С. 90–92.
14. Недава, В. Ю. Газообмін у помісей симментальської худоби з джерсеями / В. Ю. Недава // Молочно-м'ясне скотарство. – Київ, 1969. – Вип. 16. – С. 15–17.
15. Недава, В. Ю. Зв'язок жирномолочності корів з їх будовою тіла / В. Ю. Недава // Молочно-м'ясне скотарство. – Київ : Урожай, 1971. – Вип. 24. – С. 42–45.
16. Недава, В. Ю. Методика оцінки племінної худоби за оплатою корму молоком / В. Ю. Недава // Вісник аграрної науки. – 1965. – № 11. – С. 93–96.
17. Недава, В. Ю. Перспективні лінії бугаїв симментальської породи на Київщині / В. Ю. Недава // Вісник сільськогосподарської науки. – 1967. – № 11. – С. 108–113.
18. Недава, В. Ю. Рекорд прижиттєвої продуктивності корів / В. Ю. Недава // Тваринництво України. – 1966. – № 3. – С. 44–46.
19. Недава, В. Ю. Як створити стадо для доїння машинами / В. Ю. Недава // Тваринництво України. – 1974. – № 3. – С. 14–15.
20. Недава, В. Ю. Успадкування ознаки оплати корму молоком у корів симментальської породи / В. Ю. Недава, Л. М. Бусол // Молочно-м'ясне скотарство. – Київ : Урожай, 1971. – Вип. 27. – С. 3–5.
21. Недава, В. Ю. Прогнозування росту великої рогатої худоби / В. Ю. Недава, Н. Й. Головатюк // Вісник сільськогосподарської науки. – 1975. – № 10. – С. 77–81.
22. Недава, В. Ю. Строки отелення корів та їх молочна продуктивність / В. Ю. Недава, Н. Й. Головатюк // Молочно-м'ясне скотарство. – Київ : Урожай, 1975. – Вип. 39. – С. 47–50.
23. Недава, В. Ю. Поліпшення молочної худоби методом ввідного схрещування / В. Ю. Недава, В. І. Паланський // Вісник сільськогосподарської науки. – 1974. – № 1. – С. 95–99.
24. Недава, В. Ю. Перетравність корму і обмін речовин у помісей симментальської худоби з джерсеями / В. Ю. Недава, І. С. Петруша // Молочно-м'ясне скотарство. – Київ: Урожай, 1969. – Вип. 17. – С. 16–19.
25. Недава, В. Ю. Ваговий і лінійний ріст кіанських помісей / В. Ю. Недава, П. Л. Погребняк, А. М. Підвальний // Молочно-м'ясне скотарство. – Київ : Урожай, 1974. – Вип. 36. – С. 8–12.
26. Полупан, Н. Л. Недава Володимир Юхимович (1925 – 2009) / Н. Л. Полупан // Історія Інституту розведення і генетики тварин у подіях, фактах, біографіях учених / НААН, ІРГТ ; наук. ред. акад. НААН М. І. Башенко. – Бориспіль, 2012. – С. 235–237.

REFERENCES

1. Borodai, I. S. 2009. Kyivska doslidna stanciya tvarynnytstva. Do istorii orhanizatsii. – Kyiv Experimental Station of Animal Husbandry. To history of organization and activity. *Kyivska starovyna – Kyiv antiquity*. 3:34–42 (in Ukrainian).
2. Burkat, V. P., and I. S. Borodai. 2006. *Istorychni aspekty rozvytku teorii selektsii u skotarstvi Ukrainy – Historical aspects of the development of breeding theory in Ukraine*. Kyiv, 584 (in Ukrainian).
3. Burkat, V. P., and I. S. Borodai. 2008. *Narysy z istorii instytutu – Essays on the history of the institute*. Kyiv, 556 (in Ukrainian).
4. Dziubanov, V. M., and V. Yu. Nedava. 1965. Zavodska liniia buhaia Kodeksa – Plant stock of bull Codecs. *Tvarynnytstvo Ukrainy – Animal Husbandry*. 10:43–45 (in Ukrainian).

5. Zubets, M. M., and I. S. Borodai. 2011. *Kyivska doslidna stanciya tvarynnyctva "Teresyne". Istoriia zdobutky vcheni – Kyiv Experimental Station of Animal Husbandry "Terezyne". History, achievements, scientists.* Vinnytsia, 208 (in Ukrainian).
6. Dziubanov, V. M., L. D. Alekseenko, and A. S. Artiukh, K. A. Bahmet. 1965. *Kievskaya opytynaya stansiya zhivotnovodstva "Terezino" – Kiev Experimental Station of Animal Husbandry "Terezino".* Moscow, 247 (in Russian).
7. 1967. *Nauka – vyrobnyctvy – Science – production.* Uzhhorod, 271 (in Ukrainian).
8. Nedava, V. Yu., and M. Ya. Yefimenko. 1987. *Chorno-riaba khudoba – Black-and-White cattle.* Kyiv, 141 (in Ukrainian).
9. Nedava, V. Ye. 1967. Zakonomernosti nasledovanita rosta i produktivnosti pri skreshchivanii simmental'skogo skota s dzherseyami – Laws of inheritance of growth and productivity at crossing Simmental cattle with Jerseys. *Molochno-myasnoe skotovodstvo – Dairy and Beef Cattle breeding.* 10:17–27 (in Russian).
10. Nedava, V. Ye. 1971. *Povyshenie zhirnomolochnosti krupnogo roगतого skota – Increase of milk fat of cattle.* Kiev, 1948 (in Russian).
11. Nedava, V. Ye. 1967. Povyshenie zhirnomolochnosti simmental'skogo skota pri chistoporodnom razvedenii v plemzavode "Terezino" – Increase milk fat of Simmental cattle at pure breeding and crossing in tribal plant "Terezino". *Molochno-myasnoe skotovodstvo – Dairy and Beef Cattle breeding.* 8:41–44 (in Russian).
12. Nedava, V. Ye. 1966. Sostav moloka korov simmental'skoy porody i ikh pomesey s dzherseyskimi bugayami – The milk composition of Simmental cows and their crosses with Jersey bulls. *Molochno-myasnoe skotovodstvo – Dairy and Beef Cattle breeding.* 4:23–25 (in Russian).
13. Nedava, V. Yu. 1971. Vplyv poiednannia batkiv na zhyrnolochnist potomstva – Influence of paternal combination on offspring milk fat. *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of Agricultural Science.* 5:90–92 (in Ukrainian).
14. Nedava, V. Yu. 1969. Hazoobmin u pomisnyi symentalskoi khudoby z dzherseiomy – Gas exchange in crosses of Simmental cattle with Jerseys. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy and Beef Cattle breeding.* 16:15–17 (in Ukrainian).
15. Nedava, V. Yu. 1971. Zviazok zhyrnolochnosti koriv z yikh budovoiu tila – Relationship of milk fat of cows with their body conformation. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy and Beef Cattle breeding.* 24:42–45 (in Ukrainian).
16. Nedava, V. Yu. 1965. Metodyka otsinky plemynnoi khudoby oplatoiu kormu molokom – Methods of estimation of cattle pedigree value by feed conversion with milk. *Visnyk ahrarnoi nauky – Bulletin of Agrarian Science.* 11:93–96 (in Ukrainian).
17. Nedava, V. Yu. 1967. Perspektyvni linii buhaiv symentalskoi porody na Kyivschyni – Perspective lines of Simmental breed bulls in the Kyiv region. *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of Agricultural Science.* 11:108–113 (in Ukrainian).
18. Nedava, V. Yu. 1966. Rekord pryzhyttievoi productyvnosti koriv – Record for the lifetime productivity of cows. *Tvarynnyctvo Ukrainy – Animal Husbandry of Ukraine.* 3:44–46 (in Ukrainian).
19. Nedava, V. Yu. 1974. Yak stvoryty stado dlia doinnia mashynamy – How to create a herd for machine milking. *Tvarynnyctvo Ukrainy – Animal Husbandry of Ukraine.* 3:44–46 (in Ukrainian).
20. Nedava, V. Yu., and L. M. Busol. 1971. Uspadkuvannia oznaky oplaty kormu molokom u koriv symentalskoi porody – Inheritance of the indicator of feed conversion with milk in Simmental cows. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy and Beef Cattle Breeding.* 27 3–5 (in Ukrainian).
21. Nedava, V. Yu., and N. J. Golovatiuk. 1975. Prohnozuvannia rostu velykoi rohatoi khudoby – Predicting the cattle growth. *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of Agricultural Science.* 10:77–81 (in Ukrainian).
22. Nedava, V. Yu., and N. J. Golovatiuk. 1975. Stroky oteleennia koriv ta yikh molochna produktyvnist – Cow's calving and their milk productivity. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy and Beef Cattle Breeding.* 39:47–50 (in Ukrainian).

23. Nedava, V. Yu., and V. I. Palanskyi. 1974. Polipshennia molochnoi khudoby metodom vvidnoho skhrechuvannia – Improvement of dairy cattle by introductive crossing method. *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of Agricultural Science*. 1:95–99 (in Ukrainian).

24. Nedava, V. Yu., and I. S. Petrusha. 1969. Peretravnist kormu i obmin rechovyn u pomisej symentaljskoi khudoby z dzhersejamy – Digestibility of feed and metabolism in the crosses Simmental cattle with Jerseys. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy and Beef Cattle Breeding*. 17:16–19 (in Ukrainian).

25. Nedava, V. Yu, P. L. Pogrebniak, and A. M. Pidvalnyi. 1974. Vahovy i liniinyi rist kianskykh pomisei – Weight and linear growth of Chianina crosses. *Molochno-miasne skotarstvo – Dairy and Beef Cattle Breeding*. 36:8–12 (in Ukrainian).

26. Polupan, N. L. 2012. Nedava Volodymyr Yuhymovych (1925–2009) – Nedava Volodymyr Yuhymovich. *Istoriia Instytutu rozvedennia a henetyky tvaryn u podiiakh, faktakh, biohrafiiakh uchenykh – History of Institute of Animal Breeding and Genetics in events, facts and biographies of scientists*. Boryspil, 235–237 (in Ukrainian).

Одержано редколегією 06.04.2020 р.

Прийнято до друку 22.04.2020 р.